

ДР. ЄВГЕН ГРИЦАК

ПЕРЕМИШЛЬ ТОМУ СТО ЛІТ

НАКЛАДОМ Т-ВА ПРИХИЛЬНИКІВ
МИСТЕЦТВА „СТРИВІГОР“

ВІДБИТКА З „УКРАЇНСЬКОГО БЕСКИДУ”
ЗА 1936 Р. — ЧЧ. 22, 23, 24, 25 і 26.

6298

З ДРУКАРНІ А. БЛЮЯ В ПЕРЕМІШЛИ

Як представлялося наше духове життя тому сто літ, чим тоді наші предки цікавились, які події ворушили їх уми й серця, найкраще можна пізнати з тодішнього видавничого руху. Заглядаємо до літопису нашого книжкового руху й під 1836 роком находимо всього 13 публікацій. Смішно мале число, а воно буде ще менше, як згадаємо, що тоді не було в нас ніод ного часопису, ні журналу. А якіж твори видавано тоді? Зовсім інші й зовсім на теперішній час нецікаві й нелітературні.

Виняток творять дві книжки чисто світські, публіцистично-наукового характеру, а саме: 1) *Azbuka i abecadło*, що її написав у польській мові Маркіян Шашкевич, виступивши проти о. О. Лозинського, що видав латинкою „*Ruskoje wesile*“ й радив замість гражданки вживати в нашій мові латинську азбуку, і 2) розвідка в польській мові історика Д. Зубрицького про історію русько-словянських друкарень у Галичині.

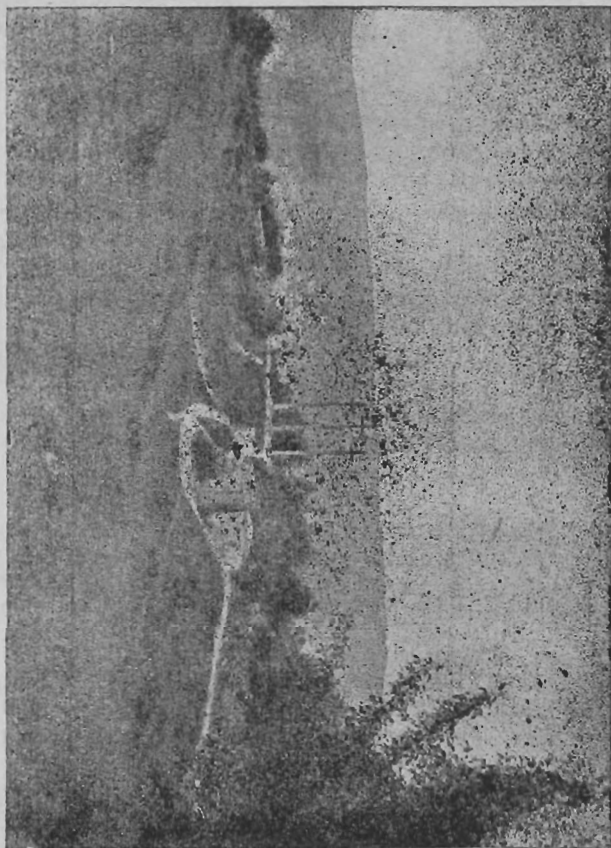
До літературних творів можна зачислити ще переклад Т. Падури сонету Міцкевича „*Do Niemna*“ і „Слеза на гробі М. Гарасевича“ -- вірш, що його написав Микола Устиянович з приводу смерті заслуженого архипресвітера львівської капітули.

Решта 9 творів це дуже спеціальні й чисто церковні речі, а саме: 3 некрольоги о. Гарасевича, з чого 1 в німецькій, другий у польській, а третій п. н. „Отзив жалю із Відня“ у тодішній літературній мішаній мові, 2) переклад Семаша австрійського гимну, що починався словами „Мир Австрії вишню сину, Кесарю Фернанду“, 3) 2 шематизми (львівської й перемиської єпархії), а далі: звіт василіянської гімназії в Бучачі, розвідка о. Григорія Яхимовича про пасхальні таблиці й укінці „Nabożeństwo różne od Ojców św. złożone“.

Цікаве й замітне для тодішніх часів, коли вперше почала ширитися справжня національна свідомість і письменство в українській народній мові, є те, що тільки 4 твори в 1836. році надруковано в тодішній літературній мові, а інші друковано аж у 3 мовах, а саме: 4 в польській, 3 в латинській, а 2 в німецькій мові. Помилково булоб вносити на основі цього, що наш нарід не знав тоді й не любив своєї рідної мови. Він і знав її з певними застереженнями й любив, але на свій, тодішній лад.

Із згаданих вище 13 книжок друковано 2 у Відні, 8 у Львові, а 3 в Перемишлі, де був вже тоді українська друкарня, друга після ставропігійської у Львові, що її оснував єпископ о. Іван Снігурський у 1829. р. Це була найбільша й найрухливіша з провінціальних друкарень у Східній Галичині, де

**Місце де стояла замкова катедра Йоана Хрестителя
на старім замку 1119—1468 р.**

крім Перемишля були ще друкарні у Станиславові (1834. р.), Тернополі, Самборі (1831. році) й Сяноці.

У Львові було тоді 8 друкарень, а який був у них рух, видно з того, що за роки 1801—1860 надрукували вони всього 534 книжки в тодішній літературній, а здебільш у церковно-словянській мові, це значить пересічно по 9 на рік. Тоді взагалі виходило мало книжок, а ще менше в тодішній літературній мові, н. пр. за 10 років 1801—1810 вийшло друком тільки 34 книжки, а з цього 4 в церковно-слов. мові, в найближчому десятилітті 1811—1820 разом 28, в 1821—1830 рр. вже 46 (з того 21 у польській мові), а в роках 1831—1840, це є в часах, що ними тут займаюсь, бачимо вже великий поступ, бо скількість усіх книжок доходить уже до 119 назв, з чого 65 „руських“ і церковно-словянських. У цьому десятиріччі видано в Перемишлі в капітульній друкарні велике число, а саме 37 книжок, з чого 18 у тодішній руській і 19 в латинській і в інших мовах.

Перемишська друкарня була спершу власністю єпископа І. Снігурського, що потім подарував її гр.-кат. капітулі. Містилась вона з початку в домі капітули в партері від подвіря, а пізніше в камениці капітули, що є тепер на розі Ринку й вул. Собінського. Крім цієї добре влаштованої друкарні була ще в Перемишлі недовгий час (1800—1828) друкарня Големберського, але в ній був

дуже малий рух. Цю саме друкарню І. Големберського закупив єпископ І. Снігурський і записав її в 1840. р. гр.-кат. капітулі з застереженням, щоб із прибутків друкарні вдержувати одного крилошанина при капітулі, а саме канцлера. (Пор. L. Hauser: *Monografia miasta Przemyśla. Przemyśl 1883*, стр. 254).

Книжки друковано тоді тільки кирилицею (т. зв. церковними буквами), а не гражданкою, якої вживають тепер загально. Першу книжку видруковано гражданкою поза Галичиною в 1825., а в Галичині в 1835. р. Від 1825—1860 р. видруковано наших книжок 592 кирилицею, 239 гражданкою, а 52 латинкою. Тепер нам дуже дивно читати, як то в нас міг тодішній австрійський уряд заборонювати гражданку, подаючи причину, що таких букв уживають у Росії, а в 1859. р. заборонено друкувати гражданкою українські шкільні книжки

Що торкається змісту книжок, то найбільше друковано тому 100 років (1831—1840) віршів (27 книжок), далі церковних книжок (20 назов), шематизмів (20), шкільних підручників (10). Дуже мало видавано тоді наукових книжок, бо за 10 років вийшло з історії 6, етнографії 6, мовознавства 5 творів. Зате зовсім не друковано тоді повістей і оповідань, театральних штук, календарів, не було теж жадної української газети. Поезії були тоді теж дуже оригінальні, а саме похвальні й звеличні пісні з приводу іменин та

жалісні пісні (елегії) з приводу смерті єпископів, митрополитів, каноніків та австрійських цісарів, вкінці переклади австрійських гимнів. Як виглядали ці панегірики, можна пізнати із віршика, написаного о. Й. Левицьким з нагоди іменин львівського митрополита о. Михайла Левицького:

Михаїлу вінец І
 Он наших вождь сердец.
 Владика і отец,
 Михаїлу вінец.

З шкільних підручників видавано головно катехизми й букварі, але теж рідко й мало, бо за 60 років видано разом 104, в цьому 96 для народніх шкіл, а 8 для гімназій. Першим шкільним підручником, виданим у ХІХ. столітті, був катехизм для православних, надрукований у 1804. р. в Чернівцях, а першим букварем церк. слов. мови виданий у Львові в 1807 р. „Буквар язика словенского, чтенія і писанія, учащимся в полезное руководство“.

Тодішнє наше національно - культурне життя в Перемишлі й узагалі в Галичині було дуже кволе й зосереджувалося майже виключно довкола єпископа, чи митрополита, й каноніків - крилошан. Церква була тоді головною, а радше одинокою ділянкою, що репрезентувала нашу національність назовні, працювала для нашого народу, думала про його добро й розвій та захищала в небезпеках.

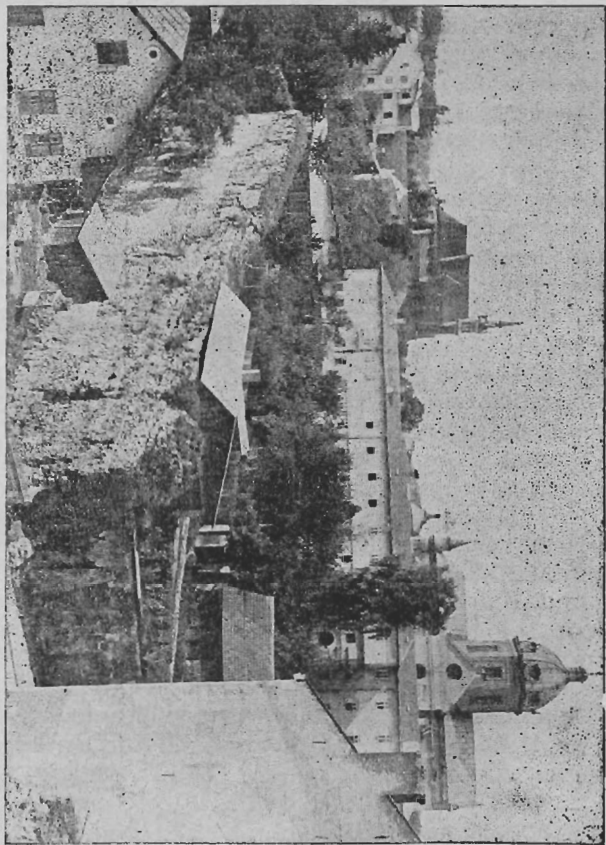
Перемишль має великі заслуги у справі перших починів пробудження нашого народу до нового життя й до першої освітньої праці та ширення національної свідомости, він навіть випередив до певного ступня головний і природний осередок нашого культурного життя, Львів. У Перемишлі працював славний канонік о. Іван Могильницький, що перший у Галичині зладив у 1816. р. статут Товариства священників і цим дав почин до заснування першого просвітнього товариства „для видавання катехитичних і гомілетичних книжок для народа, для образування обичаїв і ширення правд християнської віри“. Товариство мало закладати сільські школи при церквах, а книжки для народу мали бути зрозумілі й доступні для нього. Він теж перший почав досліджувати українську мову й написав коло 1820. р. „Грамматыку языка славено-русского“, якою покористувався пізніший автор „Руської Граматики“ о. Йосиф Левицький (видав її 1834. р.), що одначе не зрозумів значіння народнього українського письменства й ролі живої народньої мови.

о. І. Могильницький написав теж по польськи розвідку про українську мову, яку видрукувано в 1829. і 1837. р., а окремо видано її в 1848. р. Розуміючи велике значіння добрих шкільних книжок, видавав сам букварі й катехизми й дуже високо ставив освіту й шкільництво та щиро дбав про закладан-

ня парохіяльних шкіл тимбільш, що був шкільним інспектором епархіяльним. У своїх наукових дослідах і поглядах на українську мову не знайшов ще певного шляху від історичної книжньої мови до народньої української, але виразно й рішуче захищав самостійність нашої мови й відрізняв докладно назви „руський“ і „російський“. Про живу народню мову висловлювався, що нею треба користуватися в простонародніх творах, одначе треба її очищувати від шорсткості простої говірки й удосконалювати та прикрашувати.

Як згадав я вже, єпископ І. Снігурський закладає власним коштом першу друкарню, що має назви: „друкарня Руського Єпископа“ (1837), „Друкарня -Єпископская“ (1832), „типографія Єпископская при Соборном Храмі Рождества Св. Йоанна Крестителя“ (1842).

Крім цього цей самий Владика щедро підтримує Дяковчительський Інститут, заснований у жовтні 1817. р., що є в нас першою українською школою, призначеною для ширшого загалу, а саме для синів селян, дяків і священників, і має в історії нашого шкільництва велике значіння, бо його абсолювенти були дяками й учителями тодішніх шкіл по селах, званих парохіяльними. На утримання цього Інституту купив єпископ Снігурський за свої гроші село Новосілки під Кальварією і з доходів цього села мали тут щорічно утримувати 24 учнів, а коли ці доходи не вистарчали, записав ще інші гроші на цю саму ціль.

Рештки мурів оборонних з перед XV ст.

У 1837. р. було тут 6 осіб учительського персоналу, а саме: директор канонік о. Мишковський, що вчив теоретичної й практичної методики й граматики руської (радше церк.-словянської мови, хоч офіційно писали „linguae ruthenicae“), о. Михайло Кирилович учив біблійної історії, географії й „науки про обовязки підданих супроти володаря“, священник із пресвітеріяльного дому катехизму й пояснень євангелій у суботу. Чех Вінкентій Серсаві вчив граматики німецької мови, Микола Медвідь аритметики й граматики польської мови, а дяк І. Кордасевич церковного співу. Серсаві був водночас управителем катедрального хору й першим басом. Хор мав 13 співаків, а 5 солістів. Взагалі Перемишль став у Галичині першим осередком розвою в першу чергу церковного співу й музики, а далі й світського співу, української пісні й музики. Це треба завдячувати незабутньому єпископові І. Снігурському, бо він дав почин до цього, оснувавши у 1828. р. катедральний хор, що в ньому були дириґентами чеські музикокомпозитори, а саме: Альойсій Нанке (1829—1835), згадуваний нами В. Серсаві (1835—1852) і Людвик Седляр*). У шематизмі перемиської єпархії за 1831. р. вичислено учнів Дяковчительського Інституту. Їх було тоді 6, а в

---

*) Пор цікаву статтю Проф. К. Студинського: Чехи в спогадах Анатолія Вахнянина. — Наша Культура 1936, кн. 3, стр. 188—189.

1837. р. 15. Офіційна назва Дяковч. Інституту була *Institutum Cantorum et Magistrorum Scholae*.

Тому 100 літ і Консисторія і Капітула вживали загально польської мови й щойно в 1847. р. у т. зв. порядку Богослужень перший о. Досковський записав Великодню від-праву по українськи.

Перемишль у роках 1815—1836, або й до 1847. р., цебто до смерти єпископа о. Снігурського, був важним культурним осередком, подекуди важнішим, ніж Львів. Найдіяльнішою й найбистрішою людиною т. зв. перемиського гуртка був згаданий уже о. Іван Могильницький ще за єпископа Михайла Левицького. Коли в 1818. р. став єпископом І. Снігурський, він і підтримував почини о. Могильницького й сам теж проявляв власну ініціативу та творив нові культурно-освітні ділянки, бо був розумною людиною й дуже заслуженим для своєї Церкви й народу єпископом, що його видатними рисами була гуманність і любов до рідного народу. Коло нього гуртувалися такі діячі: 1) о. Осип Лозинський, автор найкращої до 1848. р. української граматики, опертої на живій народній мові, й гарного букваря, складеного народньою мовою, але невиданого друком, 2) крилошанин о. Іван Лаврівський, теж автор букваря (гіршого, бо мова була ненародня) і граматики української мови, захоплений любитель і збирач книжок, про що згадаю окремо, і 3) о. Осип Левицький, дуже діяльний

і рухливий письменник (радше віршоман) і видавець, одначе він не розумів значіння народньої мови й писав штучною мішаниною, тому теж і його поезії і його переклади та граматики були невдатні. (М. Возняк: Як пробудилося укр. народне життя в Галичині. Львів 1924, стр. 37, 39 і сл.)

Дуже багато користи принесла для Церкви й освіти перемиська друкарня, що в ній друковано багато книжок. Між іншими видрукувано тут у 1840. р. Служебник, що його довго вживано по церквах і високо цінено.

Коли додамо тут те, що в Перемишлі засновано теж першу велику капітульну бібліотеку, то, здається не дивним буде висновок, що Перемишль до певного ступня випередив Львів, що тут уже довго перед виступом Маркіяна Шашкевича тліла іскра національної свідомости й тому легко було згадану вже брошуру М. Шашкевича проти латинської азбуки видрукувати саме в Перемишлі. Я. Головацький згадує, що львівські студенти й семінаристи (богослови), сильно обурені проектом заведення в нас латинської азбуки, склали гроші й вислали його до Перемишля, де впродовж двох тижнів видрукувано цю брошуру тому 100 літ у єпископській друкарні й розіслано скрізь по Галичині в кількості 3.000 примірників. Це була перша в нас книжечка, видана на таку злободневну тему, як справа азбуки, що зєднувала

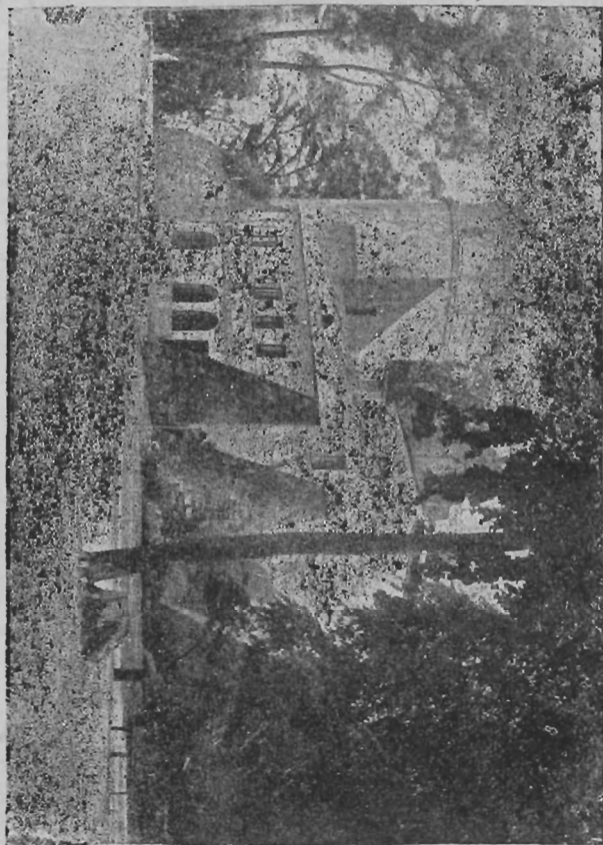
в собі політичні й національні питання, не-
наче першорядна сензація.

Перемиська епархія була колись дуже велика й її льокальне розміщення було інше, ніж тепер. Від переходу Галичини під Австрію аж до 1809. р. т. зн. до часу утворення Наполеоном Великого Князівства Варшавського, належав до перемиської епархії цілий округ Замостя, що обіймав теж і район Белза. В 1786. р. на основі окремої умови між перемиським єпископом Максиміліяном Риллом і львівським єпископом Петром Білянським відійшли від перемиської до львівської епархії ось ці деканати з теперішніх повітів Радехів і Камінка Струмілова; Стремільче, Щуровичі, Радехів і Буськ. Зате прилучено до перем. епархії деканати: Жовква, Куликів і Горожанна. До перемиської епархії належали теж до 1786. р. деканати: Городок, Сколе і Стрий, а в західній Галичині місцевини округи: Ясло, Тарнів, Бохня, Новий Санч і Вадовичі.

Пригляньмося ближче тодішній нашій верхівці. Як уже згадано, перемиським єпископом був тоді вельми заслужений і загально дуже шанований Іван Снігурський, вислужений декан теологічного факультету у Відні. Він був теж директором т. зв. Інституту Фільософічного або фільософічних курсів (заснованих у 1820. р.), це значить теперішньої 7. й 8. гімназійної кляси. Віцедиректором цього Філ. Інституту був канонік о.

Тома Полянський, що став потім переми-ським єпископом (1860—1869). Архипресвіте-ром і предсідником капітули був тому 100 літ о. Іван Сілецький-Скребечович, архидіа-коном і деканом гр.-кат. капітули був о. Іван Лаврівський, засновник першої в нас капі-тульно́ї бібліотеки й архіву, що існують і до-сі. Був це великий прихильник і збирач кни-жок, що на них витрачав усі свої гроші, а був багатий, бо одержав у спадщині села: Волю Мігову, Смільник і Лупків. Зібравши велику власну книгозбірню, подарував її пе-ремиській капітулі. В шематизмі перем. епар-хії за 1831. р. читаємо, що тоді було в цій бібліотеці більш, як 30.000 томів, 300 рукопи-сів, багато перводруків, а вкінці ціла збірка портретів славних мужів. Крім цієї бібліоте-ки була тоді й єпископська бібліотека, що складалася з 2.000 томів і багатьох рукописів. — Канонік о. І. Лаврівський був теж після смерті о. І. Могильницького дієцезіяльним візитатором шкіл.

Інші каноніки були: згаданий уже о. Тома Полянський, о. Петро Назаревич, парох і декан перемиський, що помер 1837 р., о. Іван Мишковський, директор Дяковчит. Інституту й завідувач катедральної бібліотеки (помер 1837. р.), вкінці канцлер о. Андрій Петрасевич. Зпоміж священиків перемиської дієцезії були деякі професорами й катехитами, але загаль-но було їх дуже мало. В 1837. р. о. Ігнатій Кубаєвич був катехитом Інституту Фільосо-

Новий замок збудований з початком XVII. ст.

фічного, а о. Онуфрій Криницький і о. Яків Геровський професорами богословського відділу у львівському університеті. Катехита згадують ще одного, а саме о. Івана Вінковського, що вчив релігії у т. зв. нормальних школах у Сяноці. Для порівняння подаю скільки катехитів у перемиській єпархії в нових часах: в 1910. р. було їх 52, а в 1936. є 35.

Погляньмо на місто Перемишль. Тут було в 1837. р. 3966 гр. кат. душ, цебто Українців. У попередніх роках було: у 1830. 3073, а в 1831. тільки 2315 греко-католиків, бо тоді вимерло багато людей з приводу пошести холери. Взагалі розвиток Перемишля йшов дуже помалу, хоч його вважали за більше місто й хоч став він за Австрії столицею одного з 20 циркулів (округ), на які поділено в 1772 р. Галичину. І так: у 1808. р. мав Перемишль усього 7538 мешканців, у 1850. р. — 9500, в 1870. р. — 15.185, в 1880. р. вже 20.667, в 1890. р. — 35.209, в 1900. р. — 46.259, а в 1910. р. 54.692 мешканців (з чого 8524 військових), в цьому 25.455 римо-католиків, 12.300 греко-католиків, а 16.094 жидів. При останньому переписі населення в 1931. р. скільки усього населення виносила 51.038 мешканців, у цьому 25.154 римо-католиків, 8.278 греко-католиків, 17.325 мойсеевої віри, а по національностям: 32.673 Поляків, 5007 Українців і 13.210 Жидів.

В шематизмі перем. єпархії за 1936. рік подано в Перемишлі 9.455 греко-католиків.

Цікаве теж розміщення тодішніх Українців, мешканців перемиської парохії, по місті й околиці. Тоді не було ще скрізь докладних вулиць, як тепер, тільки поодинокі райони, або частини міста, називані здебільш по народньому, або вчасті давніми урядово-традиційними назвами: 1. Старе або справжнє місто (Ринок і сусідні вулиці) 732 греко-католиків; 2. Водна вулиця (більшість мали там Жида) 329; 3. Францішканська вул. 57; 4. Владиче на Валі 89; 5. Владиче Завалля 71; 6. Засяння Старостинське 299; 7. Засяння Міське 213; 8. Засяння Домініканське 102; 9. Засяння Паннівське (Panieńskie) 82; 10. Казанів 91; 11. Липовиця Міська 15; 12. Липовиця Казанівська 10; 13. Передмістя Підзамча 82; 14. Підскалля 25; 15. Кременища 11; 16. Цибулянка 31; 17. Підгір'я 132; 18. Форштерівка 83; 19. Передмістя Благовіщенське 215; 20. Мніше 112; 21. Гарбарі 210; 22. Передмістя Львівське 315; 23. Болоння 109; 24. Вовче 239; 25. Перекопана 239; 26. Прірва 73.

З цього перегляду районів давнього Перемишля бачимо, що деякі давні назви ще й досі залишилися в пам'яті населення, але інші зовсім уже забулись і є незрозумілі для загалу. Цікаве теж і те, що на Засянні мешкало тоді багато Українців.

В цілій гр. кат. перемиській епархії було греко-католиків: у 1830. р. 762.648, у 1831. р. 774.433, у 1837. р. 800.740. Порівняймо з цим новіші часи: у 1910. р. 1,198.398, у 1934. р.

1,244.191, а в 1936. р. 1,131.245, зн. менше, бо відпала Лемківщина. У шематизмах перем. дієц. за роки 1830. (стр. 188.) й 1831. поміщено, для порівняння колишньої скількості греко-католиків із пізнішою, реляцію римо-католицького перемиського єпископа Станислава Сарновського до Апостольської Столиці з 1660. р., де подано числє греко-католиків у перемиській єпархії на три мільйони душ.

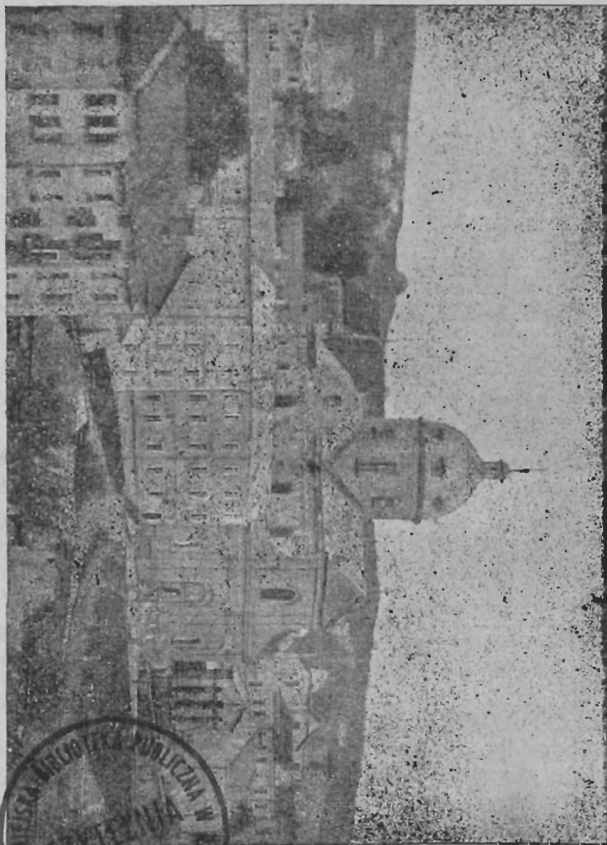
Силу й стан єпархії пізнаємо теж по кількості церков і парохій. Тому наведу ще кілька цифр, що зілюструють цю важливу справу. А саме було церков:

в р.	матерніх	дочерніх	разом
1830.	708,	588,	1296
1831.	702,	597,	1299
1837.	705,	593,	1298
1910.	715,	575,	1290
1934.	759,	600,	1359
1936.	639,	490,	1129

Порівняймо ще давніші часи: в 1786. р., це зн. в 14 літ після прилучення Галичини до Австрії, були в перем. єпархії 1602 парохіяльні церкви. Ці цифри кажуть нам, що від 1786. до 1830. р. це зн. за 44 роки, поменшало наших церков на 306 і цей стан тривав і далі. За 80 років (у 1910. р.) скількість майже та сама (— 6 у порівнянні з 1830. р.) а тепер є в нас на 169 церков менше, ніж тому 100 літ.

Подібне явище, некорисне для нас, бачимо теж у скількості парохій. А саме:

укр. катедрал, збудована в половині XVII. ст.

у 1660. р.	було в перем.	епархії	3.400	парохій
у 1786. р.	"	"	1.602	"
	в р. парохій	капеляній	сотрудництв	разом
1830	575	133	46	754
1831	570	132	49	751
1837	561	133	44	738

Порівняння з новішими часами:

в р. парохій	сотр.	усякого роду.	разом	
1910.	688	144	832	
у 1934. р.	парохій	разом із самост.	сотрудн.	759
у 1936. р.	парохій	578,	сотрудн. самостійних	61,
			разом	639.

І тут бачимо теж велитенське зменшення не тільки в порівнянні з 1660. р. і 1786. р., але із передвоєнними часами.

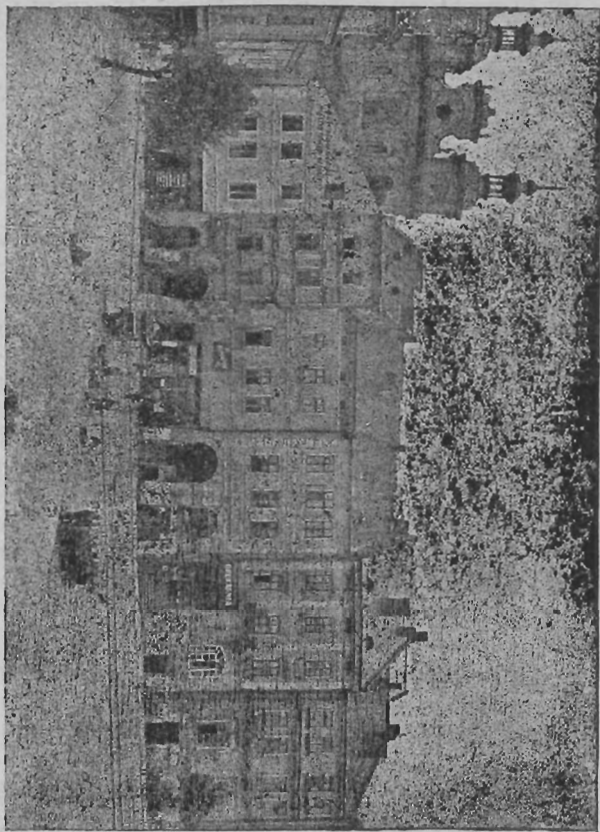
А як виглядало наше шкільництво перед 100 роками? Тодішнє наше шкільництво було в дуже сумному становищі. Як брати в теперішньому розумінні, то його тоді майже не було бо не було ще тоді ясного зрозуміння, що це українська мова й національність. І тодішні Українці й уряд уважали церковщину за книжну укр. мову, а українську народню мову вважали або наріччям польської мови, або мішаниною церковно-словянської, мовсковської й польської мови. Аж у 1810-их роках духовна влада почала звертати увагу на народні школи й заходами львівського митрополита Михайла Левицького й крилошанина о. І. Могильницького признано цісарським рішенням із 1818. р., щоб у народніх школах українські діти вчилися своєю рідною мовою. Але цього

рлязпорядку не реалізовано, тому церковна влада почала сама засновувати парохіяльні школи, що в них молодь училася читати на церковних книжках і писати кирилицею. о. Іван М'ягильницький зрозумів велике значіння просвіти й науки для нашого народу й дуже розумно й вдатно збивав закиди дідичів, що виступали постійно проти освіти нашого села. Він там міркував: „Спитаємо кого, чому наш селянин вбогий, а зараз чуємо: тому, що не господар. Чому не господар? Бо лінивий, бо паниця, бо дурний. А чому лінивий, чому паниця, чому дурний? Тоді тим, що мають користь із теперішнього сумного стану селян, бракує справжніх відповіді“.

У самому Перемишлі була Голубна Окружна Школа, а крім цього 3 школі парохіяльні, а саме: на Болонні з 24 учнями, у Перекопаній (30 уч.) і на Вовчі (10 учнів). У перших двох учив катедральний дяк І. Кордаєвич і одержував за обі школі 40 золотих (фльоренів) у рік, а на Вовчу Антін Губицький з платною 64 фл. річно. Школа вища від парохіяльної, тривіальна, була тільки у Валяві й там учитель А. Самборик одержував 250 фльоренів у рік. Школи парохіяльні були: в Негрибці (учнів 24), у Яксманичах, Селиськах (24 уч.), Хідновичах (2 уч.), в Острові, Пралківцях, Коровниках, Дрогоєві, Лентівні, Мацьковичах, Уйковичах, Малковичах, Сосниці, Радимні, Святім, Стібні, Торках, Баричі, Буцові, Медиці, у Вірку, Поздячі, Вишатичах, Болестра-

шичах і в Журавиці. Найбільше учнів було тому 100 літ у Торках 62) і в Болестрашичах (57), найменше в Медиці (5) і в Святім та в Буцові (по 8). Найбільшу платню в парохіяльній школі мав дяковчитель Іван Кузик у Радимні (109·5 фльоренів), найменшу в Торках (2·50 фл.) і в Баричі (5 фл. у рік). У яворівському деканаті були 4 тривіальні школи й 22 парохіяльні, в судововишенському 2 тривіальні й 19 парохіяльних, у нижанковецькому деканаті 1 тривіальна в Нижанковичах і 13 парохіяльних у селах: Библо, Грушатичі, Дроздовичі, Циків, Міжинець, Германовичі, Корманичі, Горохівці, Клоковичі, Тисова, Сливниця, Коритники й Вільшани. Загальний стан шкіл, що ними завідувала церковна влада, був ось такий: 1 головна школа, 38 шкіл тривіальних першої кляси (кращих), 22 другої кляси (гірші) і 513 парохіяльних шкіл. Учителів було: у Головній Школі 5, у тривіальних школах 54, у парохіяльних 407. Число всіх учнів було 14.632. На всіх 574 шкіл було тому 100 літ 466 учителів, на одну школу припадає пересічно по 25 учнів, а на 1 учителя 31 учень.

Який був склад учительства у тривіальних школах, бачимо найкраще в яворівській трив. школі. Повітовим інспектором усіх шкіл був там о. Андрій Петрасевич, парох Наконечного, місцевим інспектором і директором тривіальної школи був Андрій Алексевич, секретар магістрату, а далі вчили там: два катехити, місцеві сотрудники: о. О. Метелля й

Північна сторона Ринку, друга каменниця з лівої сторони з XVI в. а три слідуючі з XVII. ст.

о. Е. Нестерович, учитель Антін Чехович і його помічник Семен Трусевич.

Із спеціальних цікавих подій зперед 100 років згадаю тільки деякі. В 1831. р. лютувала в Перемишлі й околиці жахлива пошесть холери, що вибухла дня 11. червня ц. р., а занесли її сюда польські повстанці з Конгресівки, що їх було в Перемишлі багато. Ця пошесть забрала тоді дуже багато жертв у людях. Тоді теж захворів і помер дня 24. червня 1831. р. канонік о. Іван Могильницький, якого вже сучасники дуже високо цінили й звали великою людиною. З Перемишля почала поширюватися холера далі й тоді вимерло кількадесять тисяч людей. Взагалі Перемишль часто навіщували й пошесті й інші стихійні нещастя. Так нпр. у грудні 1836. й 7. травня 1837. р. навістила місто страшна повінь Сяну, коли то дійшла вода аж до тодішньої Львівської вулиці, що називається тепер вулицею Міцкевича, а популярно „львівський тракт“. Жахлива повінь була теж 18. липня 1845. року, коли вода зірвала міст на Сяні.

На теперішньому Замку не було ще тому 100 літ парку, який закладено аж у 1842. році заходами тодішнього циркулярного (окружного) уряду.

Монотонне життя тодішніх Перемишлян переривали відвідини австрійських цісарів або членів цісарської родини, що оглядаючи новопридбаний край, залюбки й часто зупинялися в нашому місті, а населення вітало їх

дуже радісно, улажуючи врочисті зустрічі, виставляючи тріумфальні брами й ілюмінуючи місто. В 1832. р. переїздив через Перемишль і гостював тут 15. листопада тодішній наслідник престола архикнязь Фердинанд, а в 1837. р. оглядав місто й школи губернатор Галичини архикнязь Франц д'Есте. Ще перед тим перебував тут у 1817. р. цісар Франц І. з цісаревою Кароліною, а в 1822. р. двічі гостив він, їдучи до Чернівець на зустріч із російським царем Олександром І.

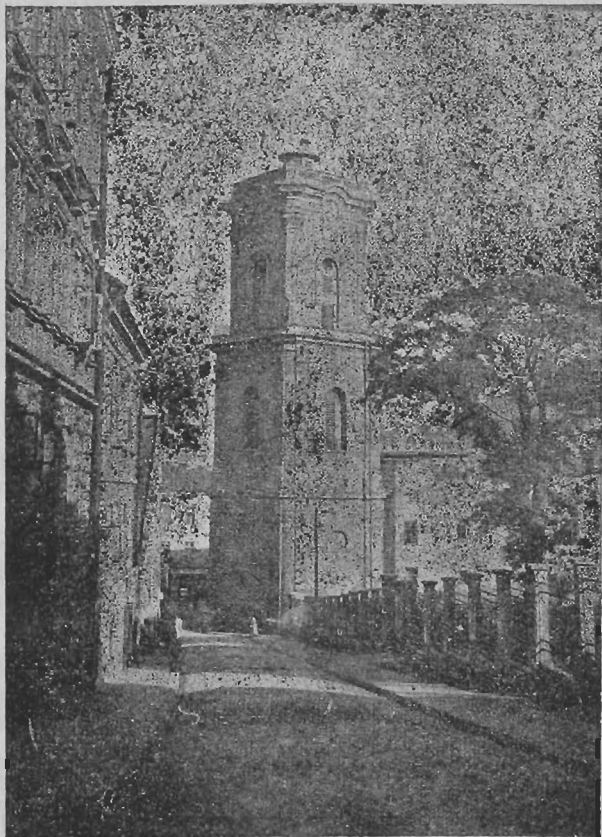
Української духовної семінарії не було тому 100 літ у Перемишлі, хоч була перед тим. До 1780. р. завідували нею Василяни, далі до 1792. р. була вона епархіяльною, одначе в 1792. р. скасовано її, бо цісар Йосиф ІІ. заснував у 1785. р. у Львові генеральну (для обох тодішніх епархій) духовну семінарію. Отже перемиські богослови студіювали тоді у Львові на богословському факультеті університету, а до Перемишля верталися аж на свячення й перебували тоді деякий час у т. зв. пресвітеріяльному домі. Крім цього перемиські богослови студіювали теж у Відні в цісарському конвікті, що його заснував у 1830. р. Франц І. на місце т. зв. *Vagrarium*, це є духовної семінарії при церкві св. Варвари. В 1837. році було в Перемишлі 26 абсолювентів теології, а студіювали Перемишляни: у Відні 7, а у Львові: на ІІІ. році 33, на ІІ. році 24, на І. році 17, новоприйнятих було 11, отже разом на 4 роках без

новоприйнятих було 107. Для порівняння подаю число питомців перемиської Духовної Семінарії в 1936. році: I. рік 37, II. рік 28, III. рік 33, IV. рік 18, V. рік 20, на студіях у Римі в Колегії св. Йосафата 8, разом 144.

На кінці ще одне питання. Чи була тоді серед нашої тодішньої верхівки національна свідомість? Назовні не було. Як дивитись на шематизми, видання й акти, то скрізь панує мова латинська й польська. Ба, що більше, навіть прізвища наших священників, каноніків, учителів, усі перероблені не по нашому, а при цьому велику увагу звертали на шляхоцькі титули й герби, що їх зазначено при прізвищах архипресвітера о. Івана Сілецького, каноніка о. І. Мишковського, добромільського дехана о. І. Товарницького, пароха Яксманич о. О. Желеховського й і. Назви місцевин теж поперероблювані й тільки рідко попадаються чисто українські назви, як Негрибка, Поздяч, Грушів і ін. Трапляються теж старі назви, тепер призабуті й змінені, як у Ярославщині Сухорів, що тепер має назву Сурохів, або Старе Місто, теперішній Старий Самбір.

Одначе бачимо теж і відрадні явища, а саме: редактори шематизмів залюбки підкреслюють при кожній нагоді звязок із давньою українською історією княжих часів. Це бачимо в першу чергу при історії української катедральної церкви, що її збудовано з ква-

Вежа (дзвіниця по давній укр. катедрі) збудована 1776 р.

дратових кам'яних брил за панування Володаря, українського перемиського князя („sub dominatione Wołodari Ruthenici Principis Premisliensis“) на замку, де вона була в посіданні Українців аж до 1412. р. Подібно згадується теж про українського князя Льва при описі парохії села Спас у Старосамбірщині, а саме, що там існував колись монастир Василіян, що його відновив у 1292. р. й обдарував посілостями князь Лев, а скасував цісар Йосиф II. у 1786. році. Про цей монастир подає шематизм із 1837. р. легендарну вістку, що там переховувано колись лист, виписаний руською (українською) мовою на крицевій таблиці, а мав цей лист вислати лікар князя Володимира Великого, Іван Смера Половчанин із Олександрії в Єгиптії в ньому, похваливши всякі інші віри, дораджував князеві прийняти грецьку віру.

В шематизмі з 1837. року є окрема статейка про церкви в Сяноці, де до 1790. р. були дві церкви, а саме перша катедральна під покровом св. Духа в місті, що її збудував український князь Суаров(?) на замку, існувала до 1550. року, коли то перенесено її з волі уряду аж біля мурів міста на місце, визначене в листі короля Жигмонта Августа, і там стояла вона аж до 1789. року. Автор розвідки додає ще до цього, що разом із урядовим розпорядком видано Українцям у Сяноці рішуче застереження („...dictum Mandatum ea cum clausula Ruthenis Sanocensibus da-

tim“...), що втратять раз на завжди право мати церкву в місті, якщо не збудують на новому місці церкви впродовж 3 днів. Давню церкву не можна було так швидко розібрати, перевезти й поставити й тому, щоб цей урядовий розпорядок виконати, сяніцькі міщани закупили стару деревляну церкву в селі Ясенові, звезли негайно метеріал і за 3 дні виставили церкву. Друга сяніцька церква була на передмісті, а скасувала її Австрія в 1830. р., коли то покасовано дуже багато наших церков по містах тому, що були деревляні, отже з нетривкого матеріалу збудовані.

Заведення християнства в Перемишлі відносять тодішні наші вчені до 988. р., це є року охрещення давньої Русі, а початок перемиського єпископства виводять від часів Володимира Великого, одначе за певнішу річ приймають, що заснував його князь Ярослав Великий (Мудрий) біля 1037. року, „бо цей князь був щедрий для церков і монастирів, заклав багато єпископств на Русі й вивінував їх щедрою рукою“. За першого відомого перемиського єпископа приймають Антонія (Добриню) Ядренковича, що його вислав до Перемишля київський митрополит, а був він єпископом у роках 1218—1225 й умер у 1232. році. Перший єпископ, що його портрет зберігся до наших часів у збірці портретів єпископів у перемиській єпископській палаті, це Сергій, що правив перем. епархією в рр. 1283—1287.

Ці всі місця свідчать, що в тодішніх наших єпископів, крилошан і священників була своєрідна національна свідомість, коли вони так дуже високо цінили історичну традицію й збирали скупі навіть і непевні під історичним оглядом вістки, що виказували давність наших церков і звязок їх із українськими князями.

